

QÜESTIONS TEOLÒGIQUES 12

La relació entre Església
i món d'avui
a la llum del Concili Vaticà II

Jornada Acadèmica

16 de desembre de 2010

Facultat de Teologia de Catalunya

Barcelona 2011

© Facultat de Teologia de Catalunya
C/ Diputació, 231 - 08007 Barcelona

ISBN: 978-84-938620-1-5
Dipòsit Legal: B-11437-2011

Maquetació i impressió: I. G. Santa Eulàlia
Carrer de Sant Joan Bosco, 10 - 08187 Santa Eulàlia de Ronçana

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament de la Vicepresidència

Índex

1. Presentació de la Jornada Acadèmica.
La relació entre Església i món d'avui a la llum
del Concili Vaticà II 9
Armand Puig i Tàrrach
2. L'esdeveniment conciliar com a *Ecclesia in actu* 15
Giuseppe Ruggieri
3. L'actualitat de l'ecclesiologia del Vaticà II i els límits
de la seva recepció 43
Giacomo Canobbio
4. Una clau interpretativa del Concili Vaticà II 77
Xavier Morlans
5. Una mirada al futur, en fidelitat al Vaticà II 105
Joan Planellas i Barnosell

Presentació de la Jornada Acadèmica. La relació entre Església i món d'avui a la llum del Concili Vaticà II

Armand Puig i Tàrrach

Degà-president de la Facultat de Teologia de Catalunya

El Concili Vaticà II (1962-1965) ha estat l'esdeveniment eclesial més significatiu del Concili de Trento ençà. Trento va suposar, per a l'Església catòlica del segle XVI, allò que el Vaticà II ha suposat per a l'Església del segle XX i del primer decenni del segle XXI —el decenni que hem viscut fins ara. La història dirà quants anys tardarà a arribar un nou Concili de la magnitud i de l'empremta deixada pel Vaticà II, però semblaria que encara hem de rebre i aplicar moltes de les intuïcions del *corpus* magisterial que va sortir de l'aula conciliar de la Basílica de Sant Pere. En efecte, el Vaticà II ha estat i és estudiat i reformulat des de diversos angles, però les seves intuïcions fonamentals determinen la identitat i l'acció de l'Església del moment present. Vivim de l'impuls del Vaticà II i de la seva «redescoberta» de l'Esclatúra, de la gran Tradició i de l'exercici d'un Magisteri encaixat en aquesta. Els dos primers terços del segle XX porten devers el Vaticà II, i no sembla que ara, a inicis del segle XXI, hàgim de considerar els seus ensenyaments com quelcom que calgués modificar substancialment. Més aviat

hem viscut una època llarga de post-Concili, que ja ha passat per diverses fases, i potser de mica en mica deixarem el post-Concili i entrarem en una fase de «recepció no ideològica», més enllà del dissens i de la sospita.

Cada vegada que se celebra un aniversari en relació al Concili es produeixen una munió d'actes commemoratius, i és d'esperar que l'any 2012, a cinquanta anys de l'inici del Vaticà II, les coses no siguin diferents. Tanmateix, aquesta vegada la nostra Facultat no ha posat fil a l'agulla amb motiu d'una efemèride relacionada amb el Concili, sinó amb motiu de l'acabament d'un treball de recerca del Departament de Sistemàtica, que ha durat dos anys acadèmics (2008-2009 i 2009-2010) i que ha versat sobre l'eclesiologia del Concili Vaticà II. Els fruits d'aquesta recerca es publiquen, en part, en aquest volum (aportacions dels professors Morlans i Plane-llas), i s'afegeixen a les dues altres aportacions dels professors convidats Ruggieri i Canobbio.

La nostra Facultat ha viscut sempre profundament pendent del Vaticà II i de la seva *Wirkungsgeschichte*, i l'ha considerat la pedra basilar de la seva institució. Nascuda o, millor dit, renascuda l'any 1968, la Facultat es considera filla i hereva del Concili. Queda enrere el segle XV, concretament l'any 1450, quan el rei Alfons el Magnànim unifica tots els centres universitaris en l'Estudi General de Barcelona, i la teologia n'esdevé, com en la resta d'Europa, la Facultat degana. La nostra Facultat ha contribuït al coneixement del Concili Vaticà II amb diverses aportacions, algunes de personals (sobretot les dels professors emèrits Perarnau i Rovira), i unes altres d'institucionals: una matèria específica del primer cicle del Pla d'estudis és dedicada al Concili, i la Facultat va impulsar el volum *Concili Vaticà II. Constitucions, Decrets, Declaracions*, amb

l'edició bilingüe llatino-catalana dels textos conciliaris i introduccions, publicat conjuntament amb les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2003). No és, doncs, estrany que la sensibilitat conciliar dels nostres professors s'hagi manifestat una vegada més, atès que alguns tingueren una participació destacada en el Concili Tarraconense de 1995, acte oficial de recepció del Vaticà II per part de les diòcesis amb seu a Catalunya.

En el volum tot just esmentat, hi trobem una introducció general redactada pel P. Evangelista Vilanova (+), en la qual se cita (p. 15) la proposta d'hermenèutica del Concili elaborada pel teòleg i cardenal Walter Kasper. Val la pena de reproduir-la aquí, ja que en la nostra Jornada Acadèmica es plantejarà precisament aquest tema. Kasper descabdella la seva proposta en els punts següents: 1) els textos conciliaris demanen una comprensió i una aplicació integral, sense restriccions; 2) la «lletra» i l'«esperit» del Concili van connectats d'una manera unitària en el marc d'una circularitat hermenèutica; 3) el Concili Vaticà II, com qualsevol altre concili, ha de ser comprès a la llum de la més àmplia tradició de l'Església; 4) la recepció del missatge conciliar s'ha d'efectuar en el seu doble aspecte de vinculació a la dada de la Tradició i a una nova proposta i d'atenció al futur immediat.

Aquest darrer punt precisa quina ha de ser l'orientació en la recepció del Concili, és a dir, com ha de ser ubicat a l'interior de la Tradició de l'Església i de la seva història. El punt de partença és que la veu de l'Esperit, que va ser escoltada i auscultada ran de la celebració del Concili Vaticà II, no ha quedat ofegada i, més encara, continua viva en l'Església d'avui. No és casual que el Metropolita Hilarion de Volokolamsk, doctor *honoris causa* de la nostra Facultat, manifestés, durant la lliçó

magistral que pronuncià en l'Aula Magna amb motiu del conferiment del seu doctorat, que l'Església s'orienta a una nova «primavera». És probable que estiguem en disposició de fer un balanç ponderat i madur, no tan sols del Concili sinó també del post-Concili, més enllà de laceracions innecessàries i estèrils del teixit eclesial. El Concili no és patrimoni d'un grup o d'un sector. És patrimoni de l'Església i de tota l'Església, i cal comprendre lleialment allò que va ser i allò que no va voler ser. El fet de l'assemblea conciliar reclama la nostra atenció, ja que l'Esperit va sacsejar la comunitat eclesial, essent-hi presents alguns observadors no catòlics, i així d'una certa manera l'Església de Crist en el seu conjunt va entrar en un diàleg amb el món d'avui que és definitiu i irreversible. No es pot tirar enrere. El Concili va sobreixir d'esperança i de joia, de sentit de futur i de transformació, i tots aquests senyals són indicis inconfusibles de l'acció de l'Esperit.

Cal, doncs, fer una lectura del Concili Vaticà II que integri els diversos elements i perspectives, que esdevingui una proposta atractiva i sòlida de la unitat cristiana: unitat interna de l'Església catòlica i d'aquesta amb les altres esglésies i comunitats eclesials. El criteri d'autenticitat del camí que cal seguir és, com remarca el P. Evangelista Vilanova en l'esmentada introducció, «la persona de Jesús, el Crist, en tota la densitat del seu misteri» (p. 19). Efectivament, un Concili de to dominant eclesiològic comporta una reproposta de la persona i del missatge del Senyor Jesucrist, tal com es manifesta en la *Dei Verbum*, una de les fites cabdals conciliars, i s'expressa en la recerca exegètica i teològica dels darrers anys. Precisament la dada cristològica és subratllada en la recent Exhortació Apostòlica Postsinodal *Verbum Domini* (setembre del 2010), que recull els resultats del Sínode dedicat a la Paraula (2008).

Les pàgines que segueixen són, doncs, una reflexió sobre la recepció i la interpretació del Concili Vaticà II, en el fons, sobre la teologia que el Concili ha propiciat i ha contribuït decisivament a afaïçonar. Es tracta d'una teologia que vol ser reflex de l'Església apostòlica, forta en la comunió, activa en el diàleg, profunda en la dimensió espiritual i sol·lícita envers el món i els homes i dones del nostre temps. Les grans intuïcions de la magna assemblea convocada pel papa beat Joan XXIII i culminada pel papa Pau VI, són vives i actives en l'Església que peregrina en el món global i en una època de canvi de paradigmes com la que ens ha tocat de viure.

L'esdeveniment conciliar com a *Ecclesia in actu*

Giuseppe Ruggieri
Bolonya

1. Premissa

En vigílies del Vaticà II, entre l'any 1961 i l'any 1962, aparegueren tres articles que cercaven d'aclarir, cadascun a la seva manera, la natura d'un concili: el primer (*Das theologische Verständnis des ökumenischen Konzils*) de Hans Küng, aparegut l'any 1961, reprenia la seva *Antrittsvorlesung* pronunciada en la Universitat de Tübingen el 24-11-1960;¹ el segon (*Zur Theologie des Konzils*) de Joseph Ratzinger aparegué en *Catholica* 15 (1961) 292-304 i ja constituïa una rèplica a l'article de Küng; el tercer de Karl Rahner, aparegut en *Stimmen der Zeit (Zur Theologie des Konzils)*, reprenia el text d'una conferència que havia ja pronunciat ben bé uns set cops entre el mes de febrer de l'any 1960 i el mes de gener de 1972.²

Küng proposava d'entendre el concili a partir de la idea de *repraesentatio* de l'Església que, al seu torn, és «convocada» per Déu (i feia remuntar l'etimologia *con-cilium* de *con-cala-*

1. *Theologische Quartalschrift* 141 (1961) 50-77.
2. Cf. G. WASSILOWSKY, *Universales Heilssakrament Kirche. Karl Rahners Beitrag zur Ekklesiologie des II. Vatikanums*, Innsbruck 2001, 51-62.

re, anàloga a la de *ek-klesia*). Així se'n segueix l'equivalència: concili = Església. El concili és la representació humana de l'Església cridada per Déu.

El motiu del concili com a *repraesentatio ecclesiae* és certament una dada ferma de la Tradició, però queda per determinar la natura d'aquesta *repraesentatio*. En la interpretació de Küng, s'entenia justament distinta de la idea de representació com a «delegació» i més aviat es precisava que es tractava d'un «mostrar-se» de l'essència de l'Església, però l'aleshores jove i teòleg tubinguès s'aturava simplement en la diferenciació d'aquesta *repraesentatio* pel que fa a l'essència que feia present: mentre l'Església és convocada per Déu, el concili és convocat pels homes i, per tant, presenta en el seu si les ambigüitats de tota iniciativa humana.

En la seva presa de posició, Ratzinger denunciava la insuficiència de la posició de Küng. Concedia que era vera la concepció segons la qual tota l'Església es presentés com un gran concili de Déu en el món, però negava l'estreta equivalència entre l'Església i el concili convocat pels homes. Mentre l'Església és representada en la seva totalitat en l'eucaristia, no ho és en el concili: el concili no representa tota l'essència de l'Església.³ Només en representa una secció, el col·legi episcopal que es refereix no pas a la vocació de la tota l'Església, sinó sols a la vocació dels Apòstols. Si aleshores el concili és el col·legi dels bisbes convocat, segons les diverses formes que la història coneix, el concili es col·loca entre la infal·libilitat del magisteri originari del qual gaudeix tot l'episcopat en l'exercici quotidià del propi ministeri i aquella del magisteri extraordinari del qual gaudeixen tant el concili com el papa *ex cathedra loquens*.

3. RATZINGER, «Zur Theologie des Konzils», 297.

En la posició de Ratzinger, preocupada sobretot d'aclarir les relacions entre primat i col·legialitat episcopal, quedaven sense aclarir alguns punts. Una posició que parteix del pressupòsit que «*concilium episcoporum est*». ⁴ Tanmateix aquest pressupòsit continua essent adient per a explicar l'actual disciplina romana, però no dóna raó de la història efectiva dels concilis ecumènics. I, més enllà de les diverses formes que els concilis assumeixen en la història (la «història» efectiva, no llur idea o llur «essència»), resta el fet que, tal com notava agudament Nicolau de Cusa, els concilis són un element essencial del *consensus de tota l'Església* com a subjecte actiu i lliure del *consensus* i no solament passiu.

Nosaltres podem notar que els bisbes no són els Apòstols, tot i que els succeeixin. Els bisbes «reben» del poble de Déu, i les seves decisions, al seu torn, han de ser rebudes pel poble de Déu. ⁵ El panorama de la infal·libilitat, com a criteri de me-

4. Vegeu, en canvi, l'il·luminatiu assaig de P.-R. CREN, «*Concilium episcoporum est*. Note sur l'histoire d'une citation des Actes du concile de Chalcedoine», *RScPhTh* 46 (1962) 45-62.
5. Sobre aquests problemes, vegeu G. RUGGIERI, «I sinodi tra storia e teologia», *Cristianesimo nella storia* 27 (2006), 365-392; «Alcune considerazioni teologiche sulla *Repræsentatio Christi*», en Massimo FAGGIOLI, Alberto MELLONI (eds.), *Repræsentatio. Mapping a Keyword for Churches and Governance. Proceedings of the San Miniato International Workshop, October 13-16, 2004* (Christianity and History 3), Lit Verlag, Berlin 2006, 175-193; 388. «*Communio e repræsentatio*», en Adolfo LONGHITANO (ed.), *Repræsentatio. Sinodalità ecclesiale e integrazione politica. Atti del convegno di studi organizzato dallo Studio teologico San Paolo e dalla Facoltà di Giurisprudenza dell'Università degli Studi di Catania, Catania 21-22 aprile 2005*, Firenze 2007, 209-222; «Le dynamisme ecclésial de l'eucharistie: *repræsentatio, eucharistie, consensus*», en Jean-Marie VAN CANGH (ed.), *L'Ecclésiologie eucharistique. Actes du Colloque, Thessalonique, août 2008*, Paris: Académie Internationale des Sciences Religieuses 2009, 59-78.

sura de la importància teològica d'un concili, no dóna raó de la complexitat de l'esdeveniment conciliar com a tal.

La posició de Rahner, que remunta a l'any 1960, situa decisivament el concili del cantó institucional, estructural de l'Església: és representació del col·legi episcopal en comunió amb el Papa, però no en representa la dimensió carismàtica, que és també constitutiva de l'essència de l'Església. El concili no pot, doncs, substituir l'element carismàtic i no el pot absorbir, però l'ha de tenir en compte, acollir-ne interpel·lacions i provocacions. Per això Rahner, que semblaria compartir la posició de Ratzinger, introdueix el problema hermenèutic en el si de l'esdeveniment del concili, tal com interpreta justament Christoph Theobald;⁶ però, segons el meu parer, roman presoner d'una visió essencialista. La història es demostra molt més articulada, i l'absorció del concili en la funció de govern de l'Església, que respon a la codificació del 1917 i del 1983, mortifica la riquesa de la història conciliar efectiva. Que el concili no representi el tot de l'Església, és una afirmació òbvia. Potser tampoc l'eucaristia no representa el tot de l'Església, tot i que l'hàgim d'entendre com a *culmen et fons*. Però, per donar-ne un exemple, sostenir que els concilis siguin únicament expressió del col·legi episcopal, significa ignorar el paper del poder de l'emperador per a tots els concilis ecumènics. El teòleg té el dret de distingir allò que forma part de l'essència i allò que pertany a la forma històrica; però així ignora, per exemple, que els bisbes en els concilis han afirmat o refusat sovint formulacions que no havien estat pensades i formulades per ells: aquell lligam dialèctic que Rahner posa entre institu-

6. Ch. THEOBALD, *La réception du concile Vatican II. I. Accéder à la source*, Paris 2009, 261-264.

ció i carisma en la història dels concilis no es deixa reduir a esquemes abstractes.

Aquesta premissa m'ha semblat necessària per tal de comprendre l'objecte de la nostra reflexió. Afirmant que l'esdeveniment del Vaticà II fou el d'una *ecclesia in actu*, voldria suggerir no ja l'essència perenne dels concilis, sinó tan sols una hipòtesi de lectura del significat d'allò que s'esdevingué en el Vaticà II. Tampoc no voldria dir que el concili hagi de ser necessàriament una *repraesentatio ecclesiae*, en el sentit que, per exemple, aquesta formulació tenia en el segle xv, tot i que la consideri una de les menys inadequades. Voldria només intentar d'indicar aquells que em semblen els punts eminents d'allò que l'Església catòlica fou, des del gener de 1959 al desembre de 1965 en el desenvolupament concret del Vaticà II. Sols a partir d'aquí podem discutir sobre altres aspectes, com, per exemple, el de la recepció que se n'ha fet i que encara constitueix un dels nostres deures avui.

2. Algunes dades de la discussió actual

Després de la publicació de la *Storia del concilio Vaticano II*, dirigida per Giuseppe Alberigo,⁷ segons la meua opinió, han aparegut tres publicacions que mereixen particular atenció. En ordre d'aparició són: el *Comentari teològic*, dirigit per Hilberath i Hünermann per a l'editorial Herder;⁸ la síntesi his-

7. G. ALBERIGO (ed.), *Storia del concilio Vaticano II*, 5 vols. Bologna-Leuven 1995-2001. N'hi ha versió castellana.

8. B. J. HILBERATH – P. HÜNERMANN (eds.), *Herders theologischer Kommentar zum zweiten Vatikanischen Konzil*, 5 Bde., Freiburg 2004-2006; en concret per la posició de Hünermann, vegeu la síntesi que n'ha fet: «Der Text. Eine Ergänzung zur Hermeneutik des II. Vatikanischen Konzils», *Cristianesimo nella storia* 28 (2007) 339-358.

tòrica d'O'Malley,⁹ i el ja esmentat primer volum de Ch. Theobald, dedicat a *La réception du concile Vatican II*.¹⁰

Hünemann, remuntant-se també a un llibre de Rush,¹¹ ens proposa, per tal de comprendre, no tant l'esdeveniment conciliar com el *corpus* dels seus documents, el model del text constitucional.

A diferència del Tridentí i del Vaticà I, les decisions del Vaticà II van enfocades des del principi cap a l'actualització (*aggiornamento*) i no cap a uns cànons. Des de l'inici forma part de la idea del concili una reforma del Dret canònic asentada sobre les decisions conciliars. Els documents del concili introdueixen amplis processos de revisió. Es posen en marxa els bescanvis per a la reforma litúrgica, per a repensar la vida religiosa i per a un nou ordenament de la formació del clergat. Es tracen d'una manera nova els contorns del ministeri episcopal i presbiteral, així com el lloc i la missió dels laics en l'Església. Es posa damunt la taula de proves l'activitat missionera de l'Església. Fins i tot es procura i es presenta diversament la mateixa revelació, l'Església en la seva natura específica, la seva col·locació en el món, la seva relació amb les altres Esglésies i comunitats eclesials, amb el judaisme i amb les religions.

9. J. W. O'MALLEY, *What happened at Vatican II*, Harvard Ma, 2008. L'essencial de la seva interpretació ja havia estat proposat: «Vatican II: Did Anything Happen?», *Theological Studies* 67 (2006) 3-33.
10. Cf. supra núm. 6. Tanmateix, per una àmplia panoràmica, vegeu el *Bollettino bibliografico del Vaticano II* que M. Faggioli va publicant en *Cristianesimo nella Storia* a partir de l'any 2003.
11. O. RUSH, *Still interpreting Vatican II: Some Hermeneutical Principles*, New York 2004; vegeu la síntesi de la posició de Hünemann en G. RUGGIERI, «Recezione e interpretazioni del Vaticano II. Le ragioni di un dibattito», *Cristianesimo nella storia*, 28 (2007) 381-406.

I, després d'haver continuat breument en el mateix to, Hünermann conclou:

Si, en una primera aproximació al perfil dels textos del Vaticà II, volem trobar una analogia que ens ajudi a caracteritzar aquestes decisions, trobem una certa semblança amb els textos constitucionals que són elaborats per les assemblees constituents representatives.

No m'aturo aquí sobre les semblances que Hünermann estableix entre els textos conciliaris i les constitucions (necessitat històrica de repensar en profunditat la convivència dels Estats; llur representativitat que abraça també la de les minories; referència a les grans transformacions històriques, etc.). En canvi, val la pena destacar les dues diferències fonamentals que posa entre els documents del Vaticà II i les constitucions dels Estats: l'autoritat dels bisbes constituents deriva de Crist, Senyor de l'Església i, per tant, representa una interpretació autèntica de la revelació; per això, els textos conciliaris s'insereixen en la tradició bíblica de la fe i en la missió de Crist i dels Apòstols; a més, l'àmbit al qual es refereixen els documents conciliaris no es limita a la dimensió jurídica de la vida pública; però és molt més complex, atès que abraça la vida moral i les conviccions de fe. Hünermann, un cop definit així el gènere literari del *corpus* conciliar, seguint el mateix esquema hermenèutic realitzat per Rush, però amb tot un altre rigor i connexió amb la història conciliar, desenvolupa la manera de formar-se el text, la seva estructura i els problemes vinculats a la llur lectura actual. Interessants i precioses són sobretot algunes observacions seves sobre la unitat de l'estructura interna: els destinataris, *la idèntica tensió que abraça tot l'arc comunicatiu de l'esdeveniment cristià* (ho destaco perquè em sembla una afirmació decisiva), des del misteri de Déu que es revela a tots els homes, incloent-hi els no creients.

Tanmateix, les diferències que ja el mateix Hünermann posa entre el concili i les constitucions civils, segons el meu parer, fan impossible l'ús de la categoria «constitucional» per tal de comprendre allò que ha estat el Vaticà II. A més, el concili ha estat un tal esdeveniment interpretatiu de la globalitat de la tradició cristiana en el nostre temps, que exigeix sempre en la recepció una reinterpretació anàloga, i per tant global, de la tradició cristiana en el temps. Per això mateix, l'ús del terme «constitucional» em sembla injustificat.

O'Malley,¹² identifica en l'esdeveniment del Vaticà II i en el seu *corpus* una dada inequívoca de novetat: l'estil, el gènere literari que refusa les afirmacions apodíctiques i les condemnes i introdueix l'exhortació, l'estil demostratiu, capaç de convèncer i d'implicar. El deure de l'historiador consisteix a conèixer, a partir de les fonts, el que verament hagi succeït i a comprendre el significat efectiu d'allò que verament ha succeït. Insistir unilateralment en la continuïtat del Vaticà II amb la tradició, sobretot amb aquella immediatament precedent, últimament equival a negar que verament hagi succeït alguna cosa, que el Vaticà II hagi estat un «esdeveniment». Com a historiador, O'Malley recorda algunes coses, en primer lloc, sobre el mateix tema de la continuïtat: la retòrica de la continuïtat és un fruit típic del catolicisme post-tridentí. No és cert que ja abans hagi estat totalment absent, però l'accentuació polèmica del motiu de la continuïtat fou la resposta catòlica als protestants que acusaven l'Església d'haver-se desviat de la tradició primitiva. O'Malley pot irònicament afirmar:

12. Em limito aquí a la presentació de l'article de *Theological Studies*. La reconstrucció històrica del volum confirma ampliant analíticament tot el que hi ha en aquell assaig, per mitjà de l'anàlisi de totes les fases de l'esdeveniment conciliar, des de la seva preparació fins a la seva conclusió.

Tot i que Trento insistís en la seva continuïtat, alguna cosa canvià, alguna cosa succeí. Altrament, per què parlaríem d'una «era tridentina»?

Però també és fàcil a O'Malley recordar alguns elements evidents de discontinuïtat del Vaticà II: la mateixa composició d'un concili pràcticament representatiu de «tota» l'Església com mai abans no havia succeït; la presència «oficial» dels teòlegs que sols alguns anys abans havien estat objecte de diverses condemnes (De Lubac, Congar, Courtenay Murray); el paper dels mitjans de comunicació; l'estil de la celebració litúrgica; el fet d'adreçar-se no solament al clergat, sinó també a tota la humanitat; l'actualització (*aggiornamento*) i el retorn a les fonts, com a *leitmotiv*; la reconciliació amb el món modern; la presència dels observadors no catòlics que influïren positivament en els debats conciliaris, tot i que indirectament. Qui pot negar que el decret sobre l'ecumenisme revela una discontinuïtat no sols amb la Contrareforma, sinó també amb la *Mortalium Animos* de Pius XI de l'any 1930 que va condemnar l'ecumenisme i amb la *Humani Generis* de Pius XII de l'any 1951 que va condemnar l'irenisme? O que la constitució *Dei Verbum* revela una discontinuïtat amb la tradició que, a partir del segle XVI, havia fet de la Bíblia un llibre pràcticament prohibit als catòlics? El decret sobre la llibertat religiosa trencà amb les repetides condemnes de la separació entre Església i Estat que feren els papes dels segles XIX i XX i que fins a la vigília del Vaticà II sostenien l'estat confessional catòlic com a ideal i imposaren el silenci a un teòleg com John Courtenay Murray. El mèrit principal d'O'Malley, segons el meu parer, consisteix a haver sotmès sota anàlisi el gènere literari del Vaticà II, mostrant com el gènere literari fos congenial al mateix propòsit de Joan XXIII quan va convocar el concili: portar l'evangeli, sem-

pre idèntic a ell mateix, proper als homes i a les dones de tot temps.¹³

Personalment he trobat molt rigorosa la reconstrucció de O'Malley, tot i les inevitables llacunes i el no control total de les fonts i de la literatura (per exemple, hi manquen al·lusions a l'importantíssim discurs de Lercaro al final de la primera sessió i a la recepció limitada del motiu «programàtic» de la pobresa en el mateix concili). De part meua, puc afegir-hi un petit apunt. Preparant un quadern de la revista *Cristianesimo nella storia*, dedicat a la història de les interpretacions de la paràbola del jull (o zitzània), he notat un fet. Pràcticament en tots els concilis ecumènics i generals de l'Església els bisbes sem-

13. Fidel a aquest propòsit, el teòleg, seguint l'exemple de Benet XVI, en el seu discurs en la cúria del 22 de desembre del 2005, distingirà entre l'àmbit de les formes contingents, en aparent discontinuïtat, i allò dels principis fonamentals. Però són distincions que l'historiador no pot fer en el si del seu horitzó. També perquè sap que, històricament, aquesta distinció pateix variants: hi ha afirmacions que en una determinada època es consideren essencials i necessàries a la fe i que, en un context canviat, es «descobreixen» com a secundàries. El cas de la condemna del poligenisme en la *Humani Generis* n'és un cas clar. L'encíclica s'assentava sobre la doctrina escolàstica que considerava com a «teològicament certa» la incompatibilitat entre la doctrina dogmàtica del pecat original i la hipòtesi poligenista dels orígens de la raça humana. O també es pot recordar la condemna del *Christotokos* de Nestori, avui pràcticament superada, o el més recent acord entre l'Església catòlica i l'Església luterana sobre la justificació. Sobretot O'Malley, en la seva aportació, analitza la forma de l'ensenyament del Vaticà II. Abandonant el gènere judicial-legislatiu, prestat de la tradició jurídica romana, dels precedents concilis que tenien en els cànons de condemna llur punt més alt, el Vaticà II ha renunciat a la condemna dels errors i ha reprès de l'antiguitat clàssica el model del «panegíric», que pinta un retrat ideal idoni per a suscitar admiració i apropiació. Era, aquest gènere, el proposat per tants d'entre els catòlics, fins i tot abans de Trento, desitjosos d'una efectiva reforma de l'Església.